

Magyarországi bevándorlók az Orosz Birodalomban

Andrej Nyikolajevics Ptyicin *

Abstract   **Hungarian Immigrants in the Russian Empire.** The article studies the history of Hungarian emigration to Russia in the 18–20th century. It shows the social and ethnic composition of emigrants. It emphasizes educational and business activities. The article describes the development of different parts of life in Russia contributed by Hungarian settlers.

Keywords   Hungary, Russia, migration, settlers

Bevezetés

Az Orosz Birodalomba bevándorlók között a 18. századtól a 20. század elejéig a Habsburg Birodalomból érkezők létszámuk alapján a második helyet foglalták el. Számukat csak a Németországból áttelepülők mennyisége haladta meg. Minden negyedik Oroszországban letelepülő a Habsburg Birodalomból érkezett. Vámstatisztikai adatok szerint 1830-tól 1914-ig mintegy 774 ezer osztrák-magyar állampolgár települt át az Orosz Birodalomba.¹ A többségük a Dunai Monarchia osztrák részéről érkezett. Az emigránsok között a szlávok voltak túlsúlyban – csehek, lengyelek, ruszinok. A magyar részről érkezők jóval kevesebben voltak. A magyar kivándorlók áradata elsősorban az Egyesült Államokba és más tengerentúli országokba irányult, Európában pedig fő célpontjuk Németország és Románia volt.² Az Oroszországba betelepült magyar területről érkezők számát nehéz pontosan meghatározni, minthogy minden oroszországi dokumentumban csak annyi szerepel, hogy Ausztria-Magyarország területéről érkezett az illető.

A Habsburg Birodalom magyar oldaláról elsősorban szlávok települtek át Oroszországba: szlovákok, ruszinok, szerbek, horvátok, illetve románok. Ők az oroszokhoz vagy nyelvileg (mint a szlávok), vagy vallásilag (mint a románok) közel álltak, ami jelentősen megkönnyítette oroszországi beilleszkedésüket. Az emigránsok között magyarok, valamint a magyarországi németek és zsidók is képviseltették ma-

---

* Sztavropoli Állami Egyetem Történelemtudományi Kar / Stavropol State University Faculty of History
e-mail: ptiandr@rambler.ru

¹ Wilcox, W.E. (ed.). 1929. *International Migrations*. New York: National Bureau of Economic Research. Vol. 1. 798–799. old.

² *Ibid.* 718. old.

gukat. A bevándorlók társadalmi és szakmai összetétele sokszínű volt. Magyarországról parasztok, mezőgazdasági munkások, iparosok, kereskedők, tanárok, orvosok, zenészek, művészek és más szakmák képviselői települtek át Oroszországba.

A magyarországi lakosok emigrációját elsősorban szociális-gazdasági okok idézték elő. Kivándorlásuk egyik oka a magyarországi kisebbségeket érintő jogegyenlőtlenség. A rohamosan fejlődő Oroszország pedig széles lehetőségek tárházát kínálta az oda bevándorlóknak a munkavállalás, keresetszerzés, szakmai előmenetel, saját vállalat létesítése, az életszínvonal növelése terén.

Ausztria-Magyarország lakosainak Oroszországba való áttelepülése a 18. században kezdődött. Az első emigránsok az orosz kormány által meghívott szakemberek voltak – tanárok, orvosok, tisztek, stb. A 19. század közepétől már megfigyelhető a különböző társadalmi rétegek emigrációja is. A 20. század elején az Oroszországba bevándorlók száma az ottani forradalmi események hatására visszaesett.

Az értelmiségiek és szakemberek migrációja

A Magyarországról származó pedagógusok jelentős mértékben hozzájárultak az oroszországi oktatási rendszer fejlődéséhez. A képzett pedagógusok hiánya állandó problémát jelentett az Orosz Birodalomban. Ezt úgy igyekeztek orvosolni, hogy az oroszországi felsőoktatási intézményekbe, gimnáziumokba a határon túlról, főként a Habsburg Birodalomból invitáltak szakembereket. Innen elsősorban szláv nemzetiségűek érkeztek, akiknek nem okozott gondot az orosz nyelv elsajátítása és az azon való oktatás.

I. Péter, a reformer cár 1698-ban hívta meg Oroszországba Zékány Jánost, aki Nariskinnek, a cár rokonának családjában dolgozott nevelőként, majd pedig a későbbi cár, II. Péter nevelését vállalta. Az 1780-as években II. Katalin cárnő uralkodása alatt bevezetett oktatási reformok kidolgozója Fjodor Ivanovics Jankovics de Mirijevo (1741-1814) szerb származású magyar állampolgár volt. Ő volt a „Népiskolai Szabályzat” kidolgozója, a Pétervári Tanítóképző első igazgatója, valamint számos tankönyv szerzője és szerkesztője. F. I. Jankovicsot érdemeiért az Orosz Tudományos Akadémia tagjává választották.

1791-ben a magyarországi ruszin származású Ivan Szemjonovics Orlay (1770-1829) Oroszországba utazott, ahol a cári udvar, valamint a szárazföldi katonai kórház sebészeként és a Sebészorvos Akadémia tudományos titkáráként dolgozott. Orlay a Nyizsini Líceum igazgatója, Ny. V. Gogol híres orosz író tanára volt.

1803-ban Orlay javaslatára tanárok és tudósok egész sorát vonták be valamilyen orosz munkába. Többek között például a Pétervári Pedagógiai Intézet professzora volt a magyarországi ruszin Balugyánszky Mihály (jogtudomány és gazdaságpolitika), Pjotr Dmitrijevics Lodij (filozófia) és Vaszilij Grigorjevics Kukolnyik (fizika). V. G. Kukolnyik egyébiránt Nyesztor Kukolnyik híres orosz író apja volt.³

A legfényesebb oroszországi karrier a Pesti Egyetem egykori professzorára, Balugyánszky Mihályra (1769-1847) várt, aki Nyikolaj Pavlovics (majdani cár) és Mihail Pavlovics nagyhercegek jogtudománytanáraként, majd 1819-től a Pétervári Egyetem első rektoraként tevékenykedett. 1826-tól haláláig Balugyánszky a Cári Kancellária Második Ügyosztályának vezetője, mely az oroszországi törvények kodifikálásával foglalkozott. Ezen kívül Balugyánszky titkos tanácsos és szenátor is volt.

³ Molnár László 2005. *Magyarok és oroszok a kapcsolattörténet tükrében (A XVIII. századi kulturális érintkezések tanulságai)*. In: Szvák Gyula (szerk.) *A magyar-orosz kapcsolatok tizenkét évszázada*. Budapest: ELTE Ruszisztikai Központ. 45–47. old.

I. Miklós cár az Orosz Birodalom tizenöt kötetes törvénykönyvének összeállításában szerzett érdemeiért Balugyánszky Mihály részére nemesi címet adományozott, benne a „XV-ös” számmal.⁴

A 19. század elején a Harkovi Egyetemre is hívtak meg oktatókat Magyarországról. A szerb származású szerémségi Afanaszij Sztojkovic volt a Harkovi Egyetem első fizikaprofesszora, a fizika-matematikai kar első dékánja, és kétszer töltötte be az egyetem rektori tisztségét (1807-09 valamint 1811-13 között). 1829-30-ban pedig egy másik magyarországi szerb, Andrej Dudorovics lett a Harkovi Egyetem rektora, akit 1811-ben gimnáziumi tanárnak kértek fel, majd ezután átkerült az egyetemre oktatni.⁵

1823-ban települt át a ruszin-román családból származó Jurij Ivanovics Venelin (eredeti nevén Huca), akit kiváló történészként, valamint az oroszországi szláv filológia alapítójaként tartottak számon. Az Odesszai Egyetemen az 1860-70-es években híres horvát tudósok voltak jelen – Jagics Vatroslav nyelvész és Bogisics Valtazar jogász. Jagics 1880-1886 között a Pétervári Egyetem professzora volt, valamint 1881-ben az Orosz Tudományos Akadémia tagjává választották.⁶

Az 1860-as évek közepétől egyre gyakrabban hívtak meg latin- és görögtanárokat az Osztrák-Magyar Monarchiából. Az akkor bevezetett gimnáziumi reform miatt különösen nagy szükség volt rájuk. A fiatal osztrák-magyar szakemberek szívesen utaztak az Orosz Birodalomba, ahol a tanári munkát megfizették és a társadalom is megbecsülte. A Magyarországról bevándorlók számos oroszországi város gimnáziumában tanítottak. Voltak köztük szlovákok – Csornij Emilij (Moszkva), Sándori Avguszt (Harkov), Sztankó Ignát (Tiflisz, majd Ufa), Micsatek Ljudovit (Novgorod), Stur Gusztáv (Varsóban dolgozott, rokonsági viszony fűzte egy jelentős közéleti személyiséghez, Stur Ljudovithoz), Sztovik Julian (Voronyezs, majd Harkov), Polonyi Erneszt, magyarországi ruszinok – Desko Andrej, Kimak Viktor (Moszkva, majd Odessza), Hodobay Jurij (Moszkva), a horvát Jaksics Adolf (Sztavropol), stb.⁷

1876-ban a politikai üldöztetés elől Oroszországba utazott Grabar Emmanuel ruszin származású Magyarországon élő ügyvéd és egykori parlamenti képviselő. Grabar különböző oroszországi gimnáziumokban francia és német nyelvet kezdett tanítani. Egyik fia, Igor, híres oroszországi művésszé vált, másik fiából, Vlagyimirből pedig ismert jogász lett.⁸

Pedagógusokon kívül előszeretettel hívtak meg Magyarországról orvosokat is orosz állás betöltésére, ők általában magyar nemzetiségűek voltak. Jelizaveta Petrovna, majd II. Katalin cárnő udvari orvosa Gyöngyösi Pál volt. 1755-től Pétervárra dolgozott Peken Keresztély, aki az első orosz gyógyszerkönyv szerzője. Keresztúri Ferenc 1762-től dolgozott Moszkvában – a Moszkvai Egyetem Orvosi Karának professzora és dékánja volt. A 19. század elején a Harkovi Egyetemen oktatott Koritári György orvosprofesszor.⁹

⁴ Tyebijev, B. K. 2004. *Pervij rektor Petyerburgszkovo unyiverszityeta. Viszsheje obrazovanyije v Rosszii*. 2004. № 11. 139-145. old.

⁵ Pavljucsenko, O. V. 1990. *Jugoszlavjanye v obszsesztvennoj, naucznoj i kulturnoj zszizny ukrainszkovo naroda (pervaja polovina XIX. v.)* In: Varvarcev, N.N. (red.) *Kulturnije i obszsesztvennije szvjazi Ukraini szo sztranami Jevropi*. Kijev: Naukova dumka. 96-97., 102. old.

⁶ Rajevszkij, M. F. 1975. *Zarubezsnie szlavjanye i Rosszija. Dokumenti arhiva M. F. Rajevszkovo. 40-80-e godi XIX. veka*. Moszkva: Nauka. 60., 554. old.

⁷ Rosszjjszkij goszdarsztvennij isztoriczeszkij arhiv (g. Sankt-Petyerburg). Fond. 733. Opisz 169. Gyelo 230.

⁸ Grabar, I. E. 2001. *Moja zszizny. Etjudi o hudozsnjyikah*. Moszkva: Reszpublika.

⁹ Molnár László 2005, 45. old.

Lev Tolsztoj orosz író filozófiai tanait követte Makoveczky Dusán szlovák származású orvos, aki 1904-től Jasznaja Poljanában dolgozott, s orvosi teendőivel egyidejűleg az író egyik titkáráként tevékenykedett. Makoveczky részletes naplót vezetett *Jasznaja Poljana-i feljegyzések* címmel, melyet később kiadtak. Írását az irodalmárok is nagyra értékelték.

Az Oroszországba meghívott külföldi szakemberek között osztrák-magyar tisztetek is voltak. Egyikük Pével Szemjonovics Erdélyi (Erdeli) magyar őrnagy, 1755-ben orosz nemesi rangot, valamint a Harkovi kormányzóságban földbirtokot kapott. Erdélyi híres orosz nemesi nemzetség alapítója lett, a leszármazottai között tisztetek sokasága, tábornokok, kormányzók és híres művészek találhatók. 1798-tól az orosz gárda huszárezredének tisztje Georgij Arsenjevics Emmanuel (1775-1837), aki származását tekintve magyarországi születésű montenegrói volt. 1812-ben a Honvédő Háború hőségévé vált (ezredesként kezdte, majd altábornagyként fejezte be), később pedig a kaukázusi orosz csapatok parancsnokává, valamint a Kaukázusi terület kormányzójává nevezték ki.

A magyar bevándorlók között a művészet képviselőit is megtalálhatjuk. Oroszországban Zichy Mihály vált híressé. 1847-ben, mint I. Miklós cár lányának, Katalinnak a rajztanára utazott ki, majd 1859-től majdnem fél évszázadon keresztül udvari festőként dolgozott. Zichy festményei és rajzai néhány évtizeden keresztül az orosz birodalmi udvar életét örökítik meg. A magyar művész portréi és erotikus rajzai is nagy hírnévnek örvendtek. Zichy igazi hírnevét irodalmi művek illusztrálásával alapozta meg szert, és a mai napig őt tartják Lermontov orosz költő művei legjobb illusztrátorának.¹⁰

Az Oroszországban dolgozó magyar zenészek közül Auer Leopold (1845-1930) hegedűs, karmester, zeneszerző és tanár emelkedett ki. Auer Leopold magyar zsidó családból származott, de felvette a kereszténységet, ami jelentősen megkönnyítette oroszországi karrierjét. Auert kora ifjúságától fogva, mint virtuózt tartották számon. 1868-ban a Pétervári Konzervatórium professzori állásának betöltésére kérték fel, majd a Birodalmi Színház hegedűszólistája lett. Mindemellett Auer az udvari kórus karmestereként és a Mariinszkij Színház zenekarának szólistájaként tevékenykedett. Körülbelül 300 tanítványt nevelt ki, és mint az orosz hegedűiskola alapítóját emlegették. Az Októberi Forradalom után az USA-ba emigrált.¹¹

Oroszország a szakembereken kívül szláv származású diákokat is vonzott. A 19. század elején az oroszországi felsőoktatási intézményekben szlovákok, magyarországi ruszinok, szerbek, horvátok tucatjai részesültek képzésben. Megfigyelhető, hogy többségük a képzés után is Oroszországban folytatta életét.

Magyarországi betelepülők Oroszország gazdasági életében

A 19. század 30-as éveitől kezdték aktívan látogatni Oroszországot a magyarországi kereskedők, elsősorban szlovákok és ruszinok, akik vándorló kereskedelemmel foglalkoztak. Ezek a kereskedelmi utazók fémtermékeket, kerámiát, rövidárut, ékszerárut, fűszereket, étolajat és más termékeket árultak. Az európai Oroszország legtöbb kormányzóságában és a Kaukázusban is jelen voltak.¹²

¹⁰ Szurovcev, Eduard 2011. *Russzkaja szugyba vengerszkogo hudozsnyika* [online]. Dosztup v internete: <<http://virtualeuropa.narod.ru/hungaria/article6.htm>> [cit. 2012-03-07].

¹¹ Auer, L. Sz. 2003. *Moja dolgaja zszizny v muzike*. Sankt-Petyerburg: Kompozitor

¹² Rosszjjszkij goszudarsztvennij isztoriceszkij arhiv (g. Sankt-Petyerburg). Fond 1286. Opisz 5. Gyelo 203; Opisz 7. Gyelo 457.

A magyarországi kereskedők egy része le is telepedett Oroszországban, állandó lakhellyel rendelkezett, és néhányan saját vállalkozásba kezdtek. Így 1878-ban a szlovák Ország fivérek, Juraj, Ignác és Jozef Varsóban alapítottak céget, mely nyugat-európai termékeket szállított orosz piacra: textilt, rövidárut, gumi- és acéltermékeket, stb. A cég ügynökei, rendszerint szlovákok (kb. kétszázan voltak), terjesztették ezeket az árukat különböző oroszországi régiókban egészen a Távol-Keletig. A 20. század elején a cég élére Ország Jan került, aki a legnagyobb szlovák vállalkozó volt Oroszországban. 1914 augusztusától az Oroszországi Csehek és Szlovákok Tanácsának tagjává választották, és a szlovákok képviselőjeként részt vett a tanács vezetői és II. Miklós cár között lezajlott találkozón.¹³

A 19. század második felében Oroszországban a szlovák kézművesek is megjelentek, a drótosok (drotári), akik edényeket javítottak és drótermékeket állítottak elő, Oroszországban széles körű felvevőpiacra és a helyi lakosság jóindulatú fogadtatására letek. Számos oroszországi városban dolgoztak drótosok. Összesen mintegy 80 drótosműhely volt Oroszországban – az ország európai részén, a Kaukázusban és Szibériában. Mind a tulajdonosok, mind az ott dolgozók szlovákok voltak.

Némely műhely ezek közül idővel jelentős gyárrá nőtte ki magát. Így az 1868-ban Moszkvában Huncsik Jan, Krutosik Jozef által alapított, majd fiaiknak, Huncsik Stefánnak és Krutosik Imrich-nek átadott vállalkozás a 20. század elejére 400 embert foglalkoztató fémfeldolgozó üzemmé fejlődött. Az I. világháborút megelőzően a szlovák származású Docser Stefan és Djavik Pável is működtetett drótosműhelyt Oroszországban. Pétervárott a 20. század elején körülbelül tíz „drotárműhely” működött, melyben összesen 200 szlovák kézműves dolgozott. A műhelytulajdonosok: Kadak Imrich, Gyuris Pável, Rudinszkij Sztepan, Djavik Jozsiph, Maday Jakov, Miluczky Jozsiph, Jurij és a Fabian fivérek voltak. Nagyméretű drótosműhelyek a 20. század elején Bakuban (tulajdonos Belon Jozsiph, Knohik Jan), Tibiliszben (Belon Jozseph), Tulában (Kovács Kaspar), Szamarában (Docsar Imrich), Orenburgban (Korcsek Vincent), Irkutzkban és Omszkban is működtek (a szibériai városokban a műhelyek Tabacsik Jozseph, Kornyan Pável, Sutarik Baltazar tulajdonában voltak).¹⁴

Oroszországba agronómusok, mérnökök, technikusok és más szakmák képviselői is áttelepültek Magyarországról. Példának okáért 1836-ban Bartolomej Ierl magyar állampolgárságú borász települt át, aki e szféra élvonalbeli tradícióit terjesztette.¹⁵

A magyar vállalkozások oroszországi központjává Moszkva vált. Ebben a városban a magyar állampolgárságú vállalkozók közül a legjelentősebb Béla von Vangel volt. Képzettsége szerint mérnök, 1880-ban utazott Oroszországba Budapestről, s kezdetben társtulajdonosa volt egy játékgyárnak. Később Béla von Vangel új, sokat ígérő üzleti lehetőségekkel foglalkozott – artézi kutak fúrásával, valamint vízvezeték-fektetéssel. 1893-ban a vállalkozó szervezése alatt alakult meg a „B. I. von Vangel Moszkvai Általános Artézi Vízellátási, Öntözési és Lecsapolási Társaság”.

A társaság alaptökeje az akkori viszonyok szerint szerény összeget tett ki, 360 ezer rubelt. Béla von Vangel társaságának működése első három évében 438 artézi kutat fűrt, ebből 174 Moszkvában volt; illetve vízvezetékrendszert épített Akkermanban, a Besszarábiai kormányzóságban. Az 1896-os Összoroszági ipari

¹³ Golec, Roman 2010. *Szlovackije predprinyimateli v Rosszii nakanunye Pervoj mirovoj vojni*. In: Ivantjisinova, Tatyjana (szerk.) *Mifi-sztereotipi-obrazi. Voszpriyatije Rosszii v Szlovakii*. Bratislava-Joshkar-Ola: SDK SVE. 31-32. old.

¹⁴ Pavlík, Alojz 2007. *Drotárstvo: z dejín drotárstva*. In *Velké Rovné* [online]. Dosztop v Internetne: <www.velkerovne.sk/contents/drot_sk.htm> [cit. 2012-03-07].

¹⁵ Rosszjjszkij goszudarsztvennij isztoricseskij arhiv (g. Sankt-Peterburg). Fond 398. Opisz 81. Gyelo 15183.

kiállítás, melyet Nyizsnyij Novgorodban rendeztek, Béla von Vangelt ezüstéremmel tüntették ki. A 20. század első éveiben Vangel társaságának aktívája 700 ezer rubelt tett ki, az éves termelési érték elérte a 100 ezer rubelt. A társaság az I. világháborúig sikeresen működött, mikor is az orosz irányítás felszámolta annak okán, hogy tulajdonosa „ellenséges hatalom” állampolgára. A fent említetteken kívül Béla von Vangel famegmunkáló üzemmé is rendelkezett, mely 1897 óta működött.¹⁶

Az I. világháború előtt kisebb cégek is voltak magyar állampolgárok tulajdonában Moszkvában – műhelyek, boltok, kereskedelmi cégek (a „drotárműhelyekről” fentebb már volt szó). A következő személyek tartottak fent műhelyeket: Genegar Alekszej (fotográfia, művészyomda), Szuszik Emília (női ruhakészítés), Frater Jelena (fűzőkészítés), Bogen Adolf (ruházati üzlet tulajdonosa), Spira Margarita (női kalap- és ruhabolt). Moszkvai kereskedelmi cégeket alapítottak Roh Jan (nyomdai berendezések és festékek eladása), Sveicer Ljudvig (gyógyászati eszközök kereskedelme), Erdélyi Mária és Cal Stephan (társtulajdonosok, autóalkatrészek és más termékek orosz piacra szállítása). Végül pedig Fodor Emil tartott fent közvetítői irodát, hogy felkeltse az érdeklődést néhány osztrák-magyar kereskedelmi cég, valamint a Magyar Királyi Kereskedelmi Múzeum iránt.¹⁷

A vezetőkénevek alapján magyarok, szlovákok, németek, zsidók folytattak vállalkozói tevékenységet Oroszországban. Megfigyelhető, hogy Moszkvában a háború előtti időkben az üzletemberek egyharmada nő volt, noha abban a korszakban a „gyengébbik nem” ilyen nagymértékű képviselése meglehetősen ritkának számított.

A magyar vállalkozásokat Oroszország déli részén is megtalálhatjuk. A Don menti Rosztovban az I. világháború előtt a következő magyar állampolgárságú személyek foglalkoztak kereskedelemmel: Farkas Viktor (osztályvezetője a gabonaexporttal foglalkozó „Goldstück, Gainze és K^o” cégnek), Sterntal Ambros (a Magyar Királyi Kereskedelmi Múzeum képviselője), Sebestyén Francz (a budapesti *Sebestyén* cég képviselője), Nagy Alekszanrd (egy kereskedelmi cég munkatársa). Armavir városában Lazsanszkij Oszkar szlovák származású magyar állampolgár tulajdonában egy napraforgóolaj-gyár volt.¹⁸

Néhány betelepülő pedig a pénzügyi szektorban helyezkedett el. 1907-től az I. világháború kitöréséig a magyar állampolgárságú Mihail Honvéri a Pétervári Értéktőzsdén volt jelen.¹⁹

A 19. század második felében mezőgazdasági munkások kezdtek Oroszországba vándorolni Magyarországról. Főként románok és ruszinok. Ők Oroszország déli kormányzóságaiban találtak munkát. Így például a Sztavropoli kormányzóságban Erdélyből érkező románok pásztorként dolgoztak.²⁰ Egyes szlovákok cseh telepekre költöztek, melyek az 1870-es években jöttek létre Kaukázus fekete-tengeri partján, Novorosszjjszk környékén.²¹

¹⁶ *Albom ucsasztnyikov Vszeroszjszskoj promislennoj i hudozsesztvennoj vizstavki v Nizsnem Novgorode v 1896 g.* Sankt-Petyerburg: Izdanyije L. S. Susztova, 1896. Ch. 2. 4. old.; Dmitrijev-Mamonov, V. A. (szerk.). 1903. *Ukazatel gyejsztvujusih v imperii akcionyernih predpriyatij.* Sankt-Petyerburg: Izdanyije V. A. Dmitrieva-Mamonova. 1334-1335. old.

¹⁷ *Germanskije i avsztrijjszkije firmi v Moskve na 1914 g.* Moskva: Izdanie Moskovskogo otdela Vszeroszjszkovo nacional'no sojuza. 1914.

¹⁸ *Otchet Avstro-Vengerskovo vspomogatel'novo obscsesztvo v Rostove-na-Donu za 1911 g.* Aleksandrovsk, 1911. S. 18-24

¹⁹ *Spravochnaja kniga o licah Sankt-Peterburgskovo kupechestva.* 1913. Sankt-Peterburg: Tipografia Sankt-Peterburgskovo gradonachalnika. S. 186.

²⁰ Gosudarstvennij arhiv Stavropolskovo kraja. Fond 101. Opis 5. Gyela 280, 282.

²¹ Pukis, V. Sz. 2010. *Csehi Szevernovo Kavkaza. Godi i Sugybi: 1868-2010.* Rosztov-na-Donu: Media-Polis. 293. old.

A mezőgazdaságon kívül a Magyarországról Oroszországba érkező munkásokat faipari üzemekben és cukorgyárakban is foglalkoztatták, valamint vasúti és közúti építkezési munkálatokban is részt vettek. Mind időszakos munkára, mind állandó letelepedés céljából érkeztek ide munkavállalók. Az 1897. évi oroszországi népszámlálás adatai szerint az országban 26 ezer, az Osztrák-Magyar Monarchiából származó mezőgazdasági és ipari munkavállaló tartózkodott (ezek közül 6 ezer nő).²²

Magyarok az oroszországi statisztikák tükrében

Az 1897. évi első oroszországi népszámlálás adatai alapján Oroszországban 122 ezer osztrák-magyar állampolgár élt. A statisztika viszont azt nem mutatja, hogy közülük hányan érkeztek a Habsburg Birodalom magyar oldaláról, de az adatokat nemzetiségek szerint rögzítették. 1897-ben Oroszországban a magyar nemzetiségűek száma alacsony – 961 fő (ebből 551 férfi (57%) és 410 nő (43%)). Kétharmaduk (452 férfi és 202 nő) önálló háztartást vezetett, a többiek pedig a családtagok voltak (99 férfi és 208 nő). Eszerint a magyar migráció mögött főként munkavállalási szándék állt, és a bevándorlók többsége család nélkül utazott Oroszországba. Később egyesek orosz állampolgárokkal létesítettek párkapcsolatot.

A magyar lakosság 1897-ben az Orosz Birodalom összes részén megtalálható volt: 651 fő élt az európai Oroszországban, 173 – Lengyelország oroszországi részén, 80 – Kaukázusban, 49 – Szibériában, 8 – Közép-Ázsiában. A magyar lakosság a fővárosi kormányzóságokba (Szentpétervári kormányzóság – 119 fő, Moszkvai kormányzóság – 98 fő), lengyel kormányzóságokba (Varsói kormányzóság – 96 fő, Petrokovi kormányzóság – 45 fő) és déli régiókba (Herszoni kormányzóság – 76 fő, Besszarábiai kormányzóság – 42 fő, Kubáni terület – 63 fő) koncentrált.

Oroszországban a magyarok az osztrák-magyar szlávokkal ellentétben városokban éltek (1897-ben a magyarok 73%-a, azaz 699 fő volt városi lakos). A legnagyobb magyar közösségek az orosz fővárosokban tömörültek, ahol gyorsan növekedtek. A moszkvai városi népszámlálási adatok szerint 1871-ben Moszkvában 20 magyar állampolgár élt, 1897-re 96, 1902-re pedig 182 főre emelkedett számuk. Pétervárott 1881-ben 67, 1897-ben már 114 magyar lakott. Ezekon kívül olyan nagy városokban is voltak magyar közösségek, mint Varsó (1897-ben 68 fő) és Odessza (1897-ben 48 fő).

Oroszországban a magyarok foglalkozása változatos volt. Az ipari és kézműves termelésben 243 magyar vett részt a saját háztartást vezetőik közül (37%-a az összlétszámnak). Ezek fele fémfeldolgozással foglalkozott, 28 fő bőr és egyéb állati eredetű termékek feldolgozásával, 20 – építkezéssel és felújítással, 17 – ruhakészítéssel, 12 – kerámiakészítéssel, 10 – élelmiszerkészítéssel, stb. Megfigyelhetjük, hogy az ipari termelésben mindössze 14 magyar nő volt foglalkoztatott – és majdnem mind a varróiparban. Mező- és erdőgazdálkodással Oroszországban 41 magyar (6%), kereskedelemmel 100 (15%) foglalkozott. A kereskedők számában benne van az a 23 fő is, aki kocsmát, fogadót és más hasonló létesítményeket üzemeltetett, közülük 12 személy volt nő.

A nem ipari szektorban önálló háztartást vezető foglalkoztatottak száma 230 fő volt (ez az összlétszám 35%-a). Az ebben a szférában foglalkoztatottak kétharmadát nők alkották. Magánszemélyek szolgálójaként 59 fő dolgozott (ebből 38 nő), tőkejő-

²² Trojnyickij, N. A. (red.). 1905: *Raszpregyelenyje rabocsih i priszlug po grupпам zanjatij i po mesztu rozsgyenyija na osznovanyii dannih pervoj vszeobscej perepisi naszelenyija Rosszjiszkoj imperii 28 janvarja 1897 g.* Sankt-Petyerburg: Izdanyije Centralnovo sztatiztyiceszkovo komityeta MVD. 34. old.

vedelemből és rokonoktól származó pénzből 36 fő (ebből 24 nő), az államtól és társadalmi szervezetektől kapott pénzből 18 fő (ebből 12 nő) élt. 56 magyar (ebből 48 nő) művészzel, irodalommal és tudománnyal foglalkozott. Népoktatásban 8 (ebből 7 nő), orvosi és ápolói munkákban 5 főt (ebből 2 nő) foglalkoztattak, 7 magyar az adminisztrációban, bíróságon és rendőrségen, 8 az orosz hadseregben, 4 különböző hitelintézetekben és 1 pedig papként dolgozott. Ezen kívül 28 magyar foglalkozott prostitúcióval, mely Oroszországban a háborúig hivatalos foglalkozásnak számított.

A többi magyar a „meg nem határozott foglalkoztatottak”, valamint „nem megadott foglalkozás” kategóriába tartozott (mindössze 7%-a az önálló háztartással rendelkezőknek). Ide sorolható az a 3 magyar is, akit szabadságvesztésre ítélték. Ily módon a magyarok Oroszországban nem egy szakterületen koncentráálódtak, hanem a gazdasági, üzleti élet szinte valamennyi szférájában jelen voltak.²³

Sok magyarországi betelepülő néhány Oroszországban eltöltött év után felvette az orosz állampolgárságot, ami sikeres beilleszkedésük bizonyítéka. Az állampolgárság megváltoztatásának folyamata az I. világháború kezdete után felgyorsult, mikor az „ellenséges hatalmak állampolgárainak” jogait minden lehetséges módon korlátozták Oroszországban. 1911-17-ben osztrák-magyar állampolgárságról oroszra való áttérés iránti kérelmet 13 magyar (köztük 2 fő családotól), 188 szlovák (köztük 55 fő családotól), 643 ruszin (208 fő családotól), 415 román (59 fő családotól), 80 szerb (18 fő családotól), 24 horvát (5 fő családotól) nyújtotta be.²⁴

A háború éveiben a határon túli szlávoknak és románoknak megkönnyítették az orosz állampolgárság felvételét, a magyaroknak és a németeknek pedig megnehezítették. Az oroszországi hatóságok, mint ellenségek tekintettek ezekre a nemzetiségekre. Az osztrák-magyar állampolgárságú nem szláv származású hadköteles férfiakat szibériai és északi kormányzóságokba száműzték. Az osztrák-magyar állampolgárságú nem szláv származású tulajdonosokhoz tartozó ingatlanok kényszereladás alá estek, és a kereskedelmi, ipari vállalatokat felszámolták.

Az I. világháború és polgárháború során elszenvedett nehéz megpróbáltatások után a magyarországi bevándorlók egy része visszatért történelmi hazájába, a többiek itt maradtak, és a sorsuk szorosan összekapcsolódott Oroszországgal.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a Magyarországról érkező emigránsok a soknemzetiségű oroszországi társadalom részévé váltak. Hozzájárultak az oroszországi oktatási rendszer és az orosz gazdaság fejlődéséhez, nyomot hagytak maguk után az orosz történelemben.

Fordította: Horváth Zsófia

²³ Trojnyickij, N. A. (red.). 1905. *Obscsij szvod po imperii rezultatov razrabotki dannih Pervoj Vszeobscsej perepiszi naszelenijija, proizvegyennoj 29 janvarja 1897 g. Sankt-Petyerburg: Izdanyije Centralnovo sztatiszticeszkovo komityeta MVD*. T. II. 29., 47., 343. old.

²⁴ Rosszjjskij goszudarsztvennij isztoriceszkij arhiv (g. Sankt-Petyerburg). Fond 1284. Opisz 243. Csasty 2. Gyela 7631-7648.